

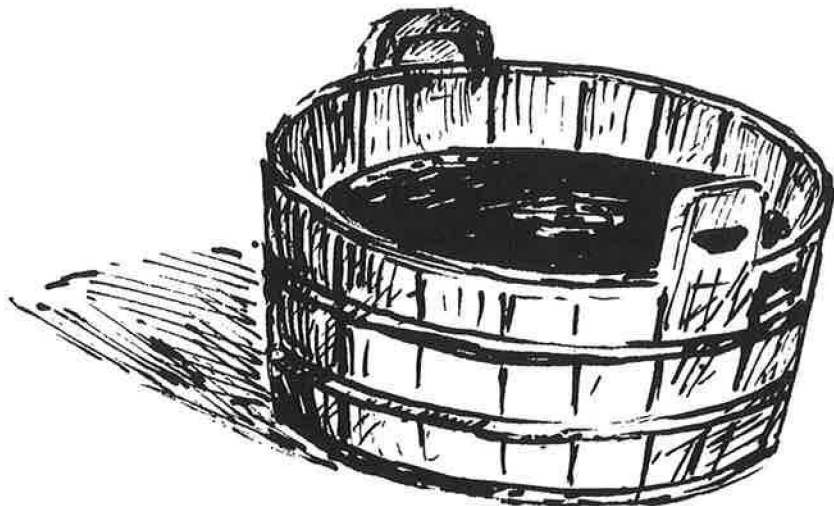
1 bøge-saa = 3 mark¹

Af Svend Frederiksen

Overskriften, der stammer fra et skifte hos en husmand i Aasum 1777, lyder noget fremmedartet. Den kan nok trænge til en nærmere forklaring.

En *så* var en ret stor træbalje med en opragende stav i hver side. I overenden af disse staver var der et hul, som gav et godt håndtag. Det almindeligste var dog, når såen skulle flyttes, at der blev stukket en stok gennem begge huller, hvorefter to personer bekvemt kunne flytte den. En enkelt gang er der i et skifte noteret: 1 så-stok 2 skilling.²

Såen havde mange andre betegnelser end den allerede nævnte: Øreså, toså, vandså, bæreså o.s.v. I samme skifte kan der forekomme både såer

En *så* var en træbalje med forlænget stav i hver side, hvori der var en åbning foroven, som en hånd kunne gribe ind i. Ofte er såen i skifter betegnet bæreså. Det var nok som sådan, såen havde sin vigtigste funktion. Med såen blev der båret vand fra »gungetøjet« ind i bryggerset til brygning og vask, og med såen blev vasketøjet fra bryggerset ført ud til den vandkant, hvor det skulle skylles og bankes. Blev såstokken stukket gennem begge ører, havde to personer let ved at bære den.

1 bølge-saa = 3 mark

Vilhelm Pedersens tegning af vaskerhonen i H. C. Andersens eventyr »Hun duede ikke« viser den højt hævede tærskel, hvormed tøjet skulle bankes, samt »to-stolene«, hvorpå bankningen foregik. Alt dette er såre vel. Derimod må kunstneren sikkert have glemt »ørerne« på såden. Uden sådanne var den vanskelig at transportere.

og baljer. De sidste er som regel halvt så dyre som de første, men der oplyses intet om, hvori forskellen består.

Bøje var et udtryk, der brugtes om vask, hvortil der brugtes brændeske. Ja, bøje kunne ligefrem betyde vask. Aftægtsmanden betingede sig i sin kontrakt »fri Bøj«. ³

Sprogfolk og etnologer hævder, at det hedder bøje, fordi der brugtes bøgeaske. Jeg har svært ved at forlige mig med forklaringen. I ældre tid fandtes der slet ikke bøge i Aasum-skovene, men der blev alligevel bøjet tøj.

Ved et skovsyn 1770 i Aasum Ræveskov⁴ blev det af alle tilstedeværende bevidnet, at der ikke var og aldrig havde været bøge i Aasum-skovene. Af den grund fik Aasum-bønderne gennem mange år udvist *fælgetræ* i ryttergodsets skove i Sanderum og Ubberud sogne.⁵

Nav og eger i et vognhjul blev altid lavet af egetræ, men ingen hjulmand med respekt for sit håndværk kunne finde på at bruge andet end bøg til

følge – de otte træstykker, der danner hjulkransen. I frost og på knudret vej splintres egefølge.

Bøge-redskaber (såer, tønder og stole) omtales i 23 af de 56 Aasum-skifter fra 1700-tallet, som jeg har gennemgået. I 17 tilfælde staves der bøjge – i 6 byge. Det sidste ser jeg helst. Det styrker min tydning af ordet: Byge – regn – *byge* – lyder det ikke rimeligt? Jeg tager også til indtægt for min opfattelse, at pastor Bunkeflod⁶ i en af sine spindeviser skriver byge:

»I de første Dage,
Du en Skaal kan tage,
Gyd deri det friske Vand.
Fingeren deri Du dyppe kan.
Alle Mesterinder,
tørt dog helst den spinder.
Fugtet Traad den møres.
Du aldrig faar den pen i Bygen.

Askevask beskrives paa følgende maade i »Kogebog for Husmødre af Bondestanden«, 1890, side 195:⁷

»Regnvand eller Flodvand er stedse det bedste til at vaske i. Til at skylle i er Flodvand det bedste. Tøjet udblødes i lunkent Vand, eller endnu bedre i en tynd Lud af Bøgeaske eller Soda i 2 Dage.

Efter at være optrukket af denne Lud smøres Tøjet ind med Sæbe og vaskes i ren god Lud af Bøgeaske.

Det maa alt nøje efterses, især den fine Vask. Naar alt saaledes er vasket og gennemset, stilles et Kar paa Karstolen. Karret beklædes indvendig med gamle Lagner, og Tøjet lægges jævnt lagvis over hele Karret. Det grove bredes øverst og jævnes godt. Til sidst bredes Askelagnet derover, og derpaa kommes $\frac{3}{4}$ eller en Skeppe Bøgeaske, i Forhold til Vaskens Størrelse. Det overhældes med koldt Vand, dernæst 3 Gange med varmt, men ikke kogende Vand, med kort Tids Mellemlum, eftersom Vandet synker. Vandet udtappes Tid efter anden i en derunder stillet Balje. Da øses kogende Lud paa i 6-8 Timer, indtil det afløbne omtrent er lige saa varmt som det, der øses paa. Da tappes Luden af, og kogende Vand øses paa igjen, hvormed

Tøjet staar og trækker en Times Tid eller til næste Dag. Herefter bankes Tøjet lidt og skylles godt. At lade Tøjet staa i Vand Natten over er et stort Gode. Paa den Maade faaer man den smukkeste Vask.«

Der blev lagt stor vægt paa, at vandet skulle være »blødt« fra kær, å eller regnvand – allerbedst var »rindende vand«.

Sprogfolk fortæller, at vaskevandet kaldtes lou. Nordøst for Seden by var der i gammel tid en nu uddrænet stjul,⁸ der kaldtes »Lou Kær«. Stednavneforskere sætter navnet i forbindelse med vaskevand. Ifølge beliggenheden ligger forklaringen dog ikke lige for.

Christine Reimer fortæller i »Nordfynsk Bondeliv«⁹ om to vaskedamme i Haarslev, der kaldtes Sæbekærene, fordi tøjet blev skyllet der. Noget tilsvarende kendes ikke fra »Lou Kær«.

Asken skulle være *ved*-aske. Tørveaske var ubrugeligt.

Formentlig samledes den dag efter dag, således som Poul Martin Møller fortæller om i »Lægdsgaarden i Ølsebymagle« :

»§ 6. Handel. Den indre Handel mellem Husmoderen og Gertrud er ej af Betydenhed. Hin tilstaar denne 1/2 Skilling pr. Skæppe Aske for derved at bringe hende til med mere Samvittighedsfuldhed at feje sammen paa Skorstenen.«

Askebeholdere – tønder, trug og skæpper – var der i rigelig mængde i skifterne. I Gribsvad kro paa Vestfyn stod der ved en auktion 1831 fire asketønder i rullestuen.¹⁰

Aske var en handelsvare. Konsumptionsafgiften eller accisen af aske, der førtes til torvs, var 1 skl. pr. skp.¹¹

Der kunne også føres proces om aske. 1721 anlagde smeden Søfren Poulsen i Aasum sag mod degnen sammesteds, Hans Caspersen, for at få inddrevet forskellige gældsposter. Iblandt disse: »Noch bekom han en half fierding god brenne aske, 2 Skilling.« Efter dette skulle en skæppe aske koste 16 skilling.¹²

Ved et skifte i Aasum 1814 fandtes der en tønne aske på loftet. Den blev vurderet til 15 rdl.¹³

Der fortælles, at pigerne hen på sommeren slog brændenælder, gråbynker og andet skrup. Det blev vejret og derefter brændt et afsides sted. Den aske, de derved fik, skulle give den hvideste vask.

Gamle koner, som jeg har hørt fortælle om askevask, gav en mere dramatisk beskrivelse af vaskens forløb end kogebogen.

Det iblødsatte tøj blev gnedet med sæbe på de mest snavsede steder – ved hånd- og halslinning. Det skete »i hånden«, d.v.s. uden brug af vaskebræt, så fingrene kunne efter sådan en indsæbning »sidde i blodigt kød«. Stærkt sæbevand i længere tid er ikke godt for huden.

Selve bøjningen kunne let tage 8-10 timer. Luden skulle over bøgetønden 10 gange og for hver gang koges op i »Hedekedlen«. Med trækul blev der holdt omhyggeligt regnskab på en kalket væg.

Tit blev det »røj nat«, førend den sidste kedel lud, som skulle blive i tønden natten over, var hældt på. Det var almindeligt, at karle og piger fra nabogården kom om aftenen og holdt vaskepigerne med selskab.

Gamle Ma Knuds¹⁴ fra Seden har mere end én gang siddet paa Lundsgaard og fortalt om en mærkelig bøjenat, hun oplevede, da hun tjente for lillepige hos Hans Ludvig Jensen i Aasum.

Det var den 4. november 1862. Bedst som pigerne var ved at rydde op efter bøjningen, kom de til at se ud i gården. Og hvad ser de? Midt på møddingen stod kirkelammet – lige så grangivelig.

Alle vidste nok, at Anders Kærby¹⁵ hver lillejuleaften lagde halm op på hvælvingerne over kirken til kirkelammet. De vidste også, at han tydeligt kunne se, at det havde sit leje i halmen. Og endelig vidste de, at når det lod sig se nede i byen, så var det for at varsle, at nogen skulle dø.

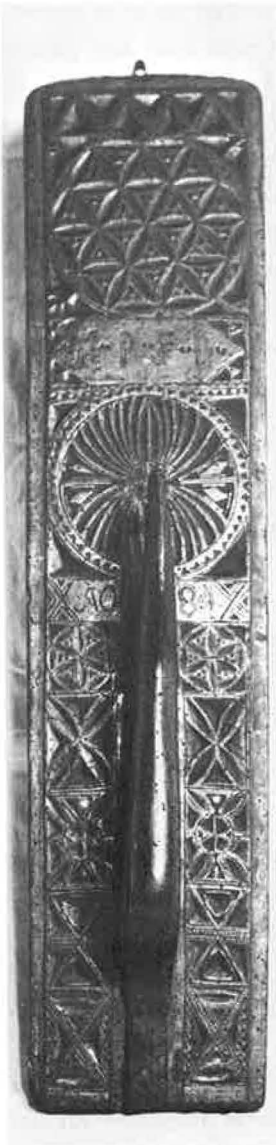
Det passede altsammen. Nabokonen Johanne Nielsen¹⁶ døde den selvsamme nat.

Det er sidste gang, nogen har set kirkelammet i Aasum. Og at det så skulle være så veldokumenteret med dag og time.

Det var ufravigeligt, at tøjet skulle skylles og bankes i »blødt« vand, hvorfor bøgetønde og tostol kørtes ud et sted, hvor pigerne bedst kunne komme til.

Om sommeren var denne tærsketøj en fornøjelig afveksling i den daglige trummerum. J. Chr. Hedegaard fortæller i sin »Reise fra Kjøbenhavn til Weile, 1796«,¹⁷ hvordan bønderpigerne ved Aasum, der er nede ved åen med vasketøj, tager sig en lystig dag og render og pjatter i åen.

Det var værre om vinteren, når der tit måtte hugges hul på isen for at komme til vandet. Vaskepigerne havde nok en halvdør med at stille for sig for at skærme for det værste pjaskeri, men enden var altid, at der ikke

Manglebrædt (bøgetræ).

T.h.: Rigt udskåren. Indenfor en cirkel med diam. 15 cm. en roset dannet af tre lukkede ovenpå hinanden lagte slyngninger. I de yderste hjørner et hjerte. Ved håndtaget står IBKD 1742 (Odense Bys Museer).

T.v.: Håndtag formet som en hest med meget lang krop, tynd hals, lille hoved. Imellem to karvesnit i store cirkler læses: A.P.S.D. Under nederste cirkel: Ao. 1784. Stammer fra Lumby Tårup (Odense Bys Museer).

var en tør trevl på kroppen – de var så våde som trukket op af en brønd.

Til at stå strabadserne igennem blev der bragt dem friskbagte pandekager og varmt øl med brændevin i.

Vasken blev tørret ved at bredes ud på buske og gærder. Tørresnore kendtes ikke. Dette forhold forklarer den gamle overtroiske talemåde: »Den som klæder hegn i julen skal klæde lig inden påske.«

Når tøjet var tørt, skulle det »mangles« – en primitiv måde at rulle det på. Det blev viklet om en ret tyk manglestok og derefter bearbejdet med et mangletræ. Et brædt med håndtag. Som regel smukt udskåret.

Omkring midten af forrige århundrede fik man rundt om i gårdene en stor solid egetræsruille. Kassen foroven, der blev trukket frem og tilbage over de med vasketøj beviklede rullestokke, var belastet med fem seks store kampesten.

Når det rigtig skulle gå for sig med at rulle, skulle der være tre om arbejdet. »Vor mor« vikledes tøj på stokkene og skiftede om, når det var rullet nok, og pigerne havde bare at trække – frem og tilbage – frem og tilbage.

Måske kunne de korte tiden med et gammelt dansevers:

»Kender du Marie Rask?

Hun har klæder som en sjask.

Rullen gaar – Rullen gaar.«

I april eller først i maj blev, hvad der i vinterens løb var spundet af hør- og blårgarn, også bøjet. Det blev ikke behandlet med sæbe, men ellers var arbejdsgangen ganske den sædvanlige.

Derefter kom garnet på bleg i fire til seks uger. Endnu i mine drengeår 1900-1910 kunne der ses garn på bleg i haven, hvor en gammel spindeglad kone havde til huse.

Denne blegning foregik på en særlig opstilling. To stænger var sat skråt op mod to træer med c. 5-6 m mellemrum. På deres overender var der bundet en stang, som garnfedene var trukket ind over. Forneden blev en ret tung stang stukket gennem fedene, dels for at stramme dem ud, dels for at hindre, at vejr og vind spegede dem. Garnet blev jævnlige drejet, så hvad der var i skygge kom frem i sol.

Gamle folk fortæller, at der kunne være både to og tre stativer i haven,

da det var på det højeste med at spinde. Der var en stadig kappestrid om, hvem der fik mest garn på bleg. Der fortælles, at Ane Walther i Aasum sagde til pigerne om morgenen, når de lige ville feje gulv, inden de satte sig til rokken: »Lad nu den fejen være! lille piger, og få fat på rokken. Til foråret kan folk se, hvad vi får på bleg, men ingen kan se, hvad der er fejjet.«

Kildehenvisninger:

1. Mtr. No. 51. Skifte 1777. Vejrupgaard I. 247.
2. Grd. 10B. Skifte 1749. Rytterskifter. XII. 449.
3. »Fynsk Hjemstavns« 7. årgang. 1934. Side 137.
4. Ravnebjerg Herreds Tingbog. 27. september 1770.
5. Ryttergodsarkivet, Regimentsskriveren. Pk. 211. 1725-1763.
6. Hans Kristian Bunkeflod: »Forsøg til Viser for Spindeskolerne i Sieland« 1783 - 1784 - 1786 og 1801.
7. Dorthea Hansen: »Kogebog for Husmødre af Bondestanden«.
8. Nordøstfynsk betegnelse for et fladvandet kær. I Marslev by var der en stor forlængst uddrænet bystjul.
9. Christine Reimer: »Nordfynsk Bondeliv« side 158.
10. »Aar bog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amt« XXIII årgang. 1936. Side 702.
11. Forordning af 1. februar 1797.
12. Ravnebjerg Birkedommers Arkiv. Documenter til Tingprotokollen. 1721. Pk. 13.
13. Mtr. No. 9, Skifte 1814. Odense Herreds Skifteprotokol II. 105.
14. Maren Hansen f. 1843 i Agedrup, d. 1925 i Seden.
15. Anders Hansen kaldet Kærby, f. 1807, d. 1889. Tilnavnet Kærby havde han selv antaget efter den af Biskop Plum oversatte læsebog: »Den vise og forstandige Anders Kærby af Wissenbjerg.«
16. Johanne Pedersdatter, f. 1792, d. 4. novb. 1862. Aftægtsgårdmand Niels Larsens hustru.